

"Molla Nəsrəddin" və "Füyuzat" ədəbi məktəbində ortağ dəyərlər və fərqli yanaşmalar

Səbnəm Əsədzadə

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Azərbaycan.

E-mail: esedzade1990@inbox.ru

Annötasiya. Azərbaycan ədəbi-ictimai fikrinin çoxəsrlik tarixində mətbuat sahəsində iki möhtəşəm məktəb yaranmışdır: "Molla Nəsrəddin" və "Füyuzat" ədəbi məktəbləri. "Molla Nəsrəddin" və "Füyuzat" jurnalları hərsi öz istiqamətində Azərbaycan milli-demokratik mətbuatın zirvələri idi. Bu iki jurnalın məqsəd və amalı eyni, yazı tərzı, dil-üslub vasitələri isə fərqli idi. Siyasi rejimin tələblərinə uyğun olaraq əksər tədqiqatçıların fikrincə, hər iki ədəbi məktəbin yaradıcıları olan Mirzə Cəlil və Əli bəy Hüseynzadənin bəyətə baxışlarında, düşüncələrində çox böyük fərqlər olmuşdur. Əslində onların ümumi baxışlarında oxşarlıq üstünlük təşkil edirdi, hətta eynilik də var idi. Məqalədə "Molla Nəsrəddin" və "Füyuzat" jurnalları araşdırılmış, tədqiqat zamanı müqayisəli-təhlil metodundan istifadə edilmişdir.

Açar sözlər: mətbuat, realizm, romantizm, oxşarlıq, fərqlilik, türkləşmə

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 02.09.2020; qəbul edilib – 11.09.2020

The common values and different approaches in "Molla Nasreddin" and "Fuyuzat" literary schools

Shabnam Asadzade

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS, Azerbaijan.

E-mail: esedzade1990@inbox.ru

Abstract. Two magnificent schools were established on the basis of press in centuries-old history of Azerbaijani literary and social thought: "Molla Nasreddin" and "Fuyuzat" schools. "Molla Nasreddin" and "Fuyuzat" magazines reached their peak in Azerbaijani national and democratic press. The purpose of these two magazines was the same, but the writing style and language-style tools were different. According to most of our researchers there were a big difference in Mirzə Jalal and Ali bəy Hüseynzadə's outlook on the life and thoughts in accordance with the requirements of the political regime. In fact, their common views were not only similar, but even identical. In the article, "Molla Nasreddin" and "Fuyuzat" magazines were studied, comparative and analysis method was used during the research and the principle of historicity was observed.

Keywords: press, realism, romanticism, similarity, difference, being Turkish

Article history: received – 02.09.2020; accepted – 11.09.2020

Giriş / Introduction

İnqilablər epoxası kimi tarixə daxil olan XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda iki yöndə ədəbi istiqamət meylli təşəkkül və inkişafa başladı. Füyuzatçılar və molla-nəsrəddinçilərin adı ilə bağlı olan bu meyllər bir-birinə ədəbi-bədii və nəzəri-estetik prinsiplər baxımından müxalifətə, qarşıdurma əlsalar da ideya-siyasi qarşıdurmada olmadılar. Lakin, təəssüflər olsun ki, sovet ideologiyasının hakim illərində yanlış olaraq alimlərimiz "Molla Nəsrəddin" və "Füyuzat" jurnallarını bir-birinə qarşı qoymuş, onları düşmən mövqelər kimi göstərmişdilər. Onlar "Molla Nəsrəddin"i inqilabi demokratik mətbuat orqanı, realist ədəbi məktəb adlandırır, haqlı olaraq tərifləmiş, "Füyuzat"ı isə mürtəcə romantik, əksinqilabçı panturkist kimi dəyərləndirilmişlər.

Əsas hissə / Main Part

Azərbaycan Demokratik Respublikasının süqutundan sonra, bolşevik ideologiyasının hakim olduğu 20-30-cu illərdən başlayaraq 80-ci illərin sonuna qədər "Füyuzat" və "Molla Nəsrəddin" jurnalları ciddi, obyektiv tədqiq və təhlil olunmaq əvəzinə "bohtan və ifşa" hədəflərinə çevrilmişlər. 1944-cü ildə çap olunan "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin II cildində "Füyuzat" və onun siyasi siması" adlı bəhsdə deyilir: "...1905-ci ilin iyun ayında başlayaraq, Əhməd bəy Ağayevin, Əli bəy Hüseynzadənin nəşr etdiyi "Həyat" qəzeti, xüsusilə 1906-cı ilin noyabr ayında çıxan "Füyuzat" jurnalı birinci rus inqilabi dövründə Azərbaycanda yaranmış mürtəcə mətbuatın nümayəndəsi sayıla bilər. Üzərində Türkiyənin "ay-üldüz" nişanını daşıyan "islam etiqadı, firəng fikirləri, avropa qiymətləri" olmağı təbliğ edən "Füyuzat" bir "məcmuəyi-islamiyyə" olaraq, müasir mübarizələri belə izah edirdi:

...Həyatın əkmaliyyəti üçün arzu olunan füyuzat-viedaniyyənin imtidadı çərtirdir...

...Məşhur panturkist Həsən Səbri Ayyazovun "Nədən bu hala qaldıq" adlı mürtəcə pyesasını çap edərək, siyasi firildə qçı Əhməd Kamalın dili ilə azərbaycanlıları da bu yola dəvət etməyə çalışmışdı. ...Azərbaycanlıları orta əsr xuralatından ibarət olan "din birliyi" kimi çürük bir məqsəd üçün vuruşmağa çağırırdılar.

...Mədəniyyət, maarif, ədəbiyyat, dil məsələlərində də "Füyuzat" Azərbaycana yad bir cəbhə tutmuşdu".

...Biz "Füyuzat" jurnalı səhifələrində Şekspirin, Şillerin əsərlərindən edilən tərcümələri, böyük rus yazıçısı Tolstoyun, böyük alim Mendeleyevin fəaliyyətinə həsr olunmuş məqalələri xeyirli yazılardan sayırıq. Əli bəy Hüseynzadənin Tolstoya dair geniş, müqayisəli məqaləsi müəllifin dərin ədəbi-ictimai biliyi, mahir bədii təhlil qüvvəsinə malik olduğunu göstərir. "Füyuzat" başlıca məsələlərdə son dərəcə mürtəcə bir cəbhə tutduğundan, xalqımızın ictimai fikir inkişafında, ədəbiyyatımızın yüksəlməsində mənfi bir rol oynamışdır. 32 nömrə çıxan bu jurnal, bir osmanlı türk kimi yaşadı, bir müsəlman kimi öldü..." [1, s.178]

1920-1960-cı illər arasında "Füyuzat"la birlikdə bütün "burjuva" orqanları adlandırılan mətbuat nümunələrinə yalnız birtərəfli, həqiqətən və əsl mahiyyətə zərər qədər yaxınlaşmayan, riyakar, zorakı yalandan qidalanan tənqidi, "ifşaçı" yazılar çıxırdı. 1937-1938-ci illərdə yazdığı "Böyük demokrat" əsərində Mirzə İbrahimov "Molla Nəsrəddin"lə digər mətbuat orqanlarının qarşılıqlı əlaqələrini "iki üslubun mübarizəsi" kimi səciyyələndirirdi: "Molla Nəsrəddin" in ictimai görüşləri, ideal və meylləri tezliklə hamıya bəlli oldu. Çox tezliklə dostlar öz möhəbbətlərini, düşmənlər öz nifrətlərini bildirməyə başladılar. Cəbhələr ayrıldı: Mürtəcə fikirlərin mərkəzi olan "Həyat", "Füyuzat", "Şəlalə" və sair burjuva-mülkədar orqanları "Molla Nəsrəddin" in sağlamlıq, tənqidi realizm üslubuna qarşı mistik mürtəcə romantizmi irəli sürdülər. ...Molla Nəsrəddin"lə "Füyuzat" - "Şəlalə" qədər bir-birinə zidd olan iki qütb təşəvvür etmək çətinidir".

1960-cı ildə çap olunan üçüncü "Azərbaycan Ədəbiyyat tarixi"nin II cildində "Füyuzat" jurnalı barədə belə deyilir: "... "Həyat" kimi "Füyuzat"da sinfi mübarizədə-əksinqilabçı, milli məsələdə panturkist, mədəniyyət sahəsində - kosmopolit, dinə münasibətdə ortodoks islamçılıq idi" [2, s.411].

"Molla Nəsrəddin" və "Füyuzat" jurnalları barədə olan yanlış düşüncələr 1980-ci illərin sonuna qədər davam etmişdir. Sovet hakimiyyəti dağıldıqdan sonra bu mətbuat orqanları atərlı şəkildə araşdırılmış və təhlil edilmişdir. Müasir dövr ədəbiyyatımıza nəzər salsaq görərik ki, bir çox alimlərimiz özündən sonra ədəbi məktəb yarada bilməmiş, həmin mətbuat orqanlarını qarşı-qarşıya qoymamış, əksinə onların idcəllərinin, qayələrinin bir-birinə yaxın olduğunu sübut etmişlər. Həmin alimlərdən biri, hətta deyərdim ki, öz məntiqi və savadı ilə anti-milli və yalançı düşüncənin dumanlı qonaqlarını alt-üst edən akademik İsa Həbibbəyliyədir. Sözü gedən bu iki mətbuat orqanı barədə alimin aşağıdakı mülahizələri diqqəti cəlb edir: "Əli bəy Hüseynzadənin və Cəlil Məmməd-quluzadənin, "Füyuzat" və "Molla Nəsrəddin" jurnallarının yolları, üsulları fərqli idi, qayələri, nəticələri, amalları, idealları yaxın, bir çox hallarda isə eyni idi. Cəlil Məmməd-quluzadə və Əli bəy Hüseynzadə Azərbaycanın qaya dənən yüksək zirvələridir, elmimizi, ədəbiyyatımızı çiynlərində

də bu günlərə çatdıran qoşa sütunlardır, nəhəng, çox parlaq simalardır. Onları ayıran – fərqli yollardır” [3, s.8].

“Füyuzat” və “Molla Nəsrəddin” jurnallarında yaradıcı ziyalıların toxunduğu mövzulardan bir çoxunda fikir ayrılıqları olsa da, bəzi mövzularda fikir və düşüncələr üst-üstə düşürdü. Füyuzatçılarla molla-nəsrəddinçilər beynəlxalq siyasi irticaya qarşı mübarizədə birlişir, sənədli və müstəlakəçi siyasət yürütdən qüvvələrin mövqeyini aydınlaşdırmaq üçün sözün həqiqi mənasında bədii sənət yanına meydan açdılar. Bu mətbuat orqanlarının hər ikisində Azərbaycandakı yerli idarəçilik sistemi, Rusiya duması, İran feodal quruluşu və Türkiyə dövlətinə aid düşüncələri öz əksini tapmışdır. Sadəcə füyuzatçılar kəskin tənqidi fikirlərini romantik planda, dini-mistik süjetlərə, klassiklərə və onların əsərlərindəki aforizmlərə əsaslanaraq söyləyir, fikirlərini yuxarı təbəqəyə mütləq təsir edəcəyindən arxayın olaraq ərəb-fars-türk sözlər birləşmələrini yaratdığı qəlizlik-müçərrəflik pərdəsindən istifadə edirdilərsə, molla-nəsrəddinçilər sadəcə xalq dilində, satirik planda, kərikaturlardan, şifahi xalq ədəbiyyatından, ya da hansısa bir avam kəndlinin dilindən istifadə edərək fikirlərini izah edirdilər.

Osmanlı dövlətində baş verən hadisələri hər zaman diqqətdə saxlayan “Molla Nəsrəddin” və “Füyuzat” jurnallarının ədibləri oradakı monarxizmi tənqid edərək öz düşüncələrini oxucularına çatdırmışlar. Cəlil Məmmədquluzadə monarxiya üsuli-idarəsini, Sultan Əhmədinin hakimiyyətini tənqid edərək deyirdi ki, “Türkiyənin bir sıra yaxşı oğulları sultan zülmünün qurbanı olmuşlar. Bunların təqdiri yalnız xalq azadlığı uğrunda mübarizə aparmaları idi” [6, s.142].

“Füyuzat” jurnalında da həmçinin Osmanlı monarxizmini tənqid edən bir çox məqalələrə rast gəlmək olar. Əli bəy Hüseynzadə özünün “İntiqad ediyoruz, intiqad olunuruz” adlı məqaləsində Sultan Əbdülhamid dönməni qəddarlıq və “başdan-başa ətalət ələmi” adlandırmışdı. O, Türkiyədə yaşadığı zaman Sultan Əbdülhamidin təqiblərindən sıxılmış və 1903-cü ildə Bakıya gəlməyə məcbur olmuşdu.

XX əsrin əvvəllərində İran feodal quruluşunda baş verən haqsızlıqlara görə bir çox inqilabi hadisələr baş vermişdi. Bu hadisələrə “Molla Nəsrəddin” və “Füyuzat” jurnalları biganə yanaşmamış və İrandakı feodal quruluşunu tənqid etmişlər. Mirzə Cəlil felyetonlarının, Sabir və Əli Nəzmi şeirlərinin bir çoxunda İran inqilabı, Səttarxan hərəkatı və şah despotizmindən bəhs edilir. Cəlil Məmmədquluzadə publisist əsərlərində İran fəhlələrinin birliyə, mübarizliyə səsləyir, yalançı hürryyət vədlərinə inanmamağa çağırır. “Molla Nəsrəddin” jurnalında Səttarxan hərəkatı ilə bağlı bir çox yazılara rast gəlmək mümkündür. Jurnalda “Siyasi məsələ” [10] adlı bir yazı var ki, orada sevinərək qeyd edilir: “Səttarxan şahın qoşunlarını basdı və günbəgün qabağa getməkdədir...”

Cəlil Məmmədquluzadənin “İran kosulları”, “İranlılara”, “İran fəhlələrinin pulu hara gedir” və başqa felyetonlarında haqqı, insanlığı tapdanan, adam yerinə qoyulmayan məzlumları açıq müdafiə olunur. Hakim sınıfa qarşı mübarizə ideyası təbliğ edilir. Mirzə Cəlil bütün İrani öz realist qələmi ilə alt-üst eləyən Marağalı Zeynalabdin oxumağı tövsiyə edir. Cəlladlara, quldurlara, qaniçən istismarçılara, ambarların qapısını bağlayıb açarı Araz çayına atan və taxılı pula deyil, fəhlələrin “ciyə qanına” satan varlı möhtəkilərə qarşı ayağa qalxmağı təbliğ edən yazıçı, diriliyi ilə ölüyü bilməyən İran fəhlələrinin birliyə çağırır və başa salır ki, “İbrahim bəyin səyahətnaməsi”ni oxuyun, oxuyun, oxuyun [9, s.279].

İranda baş verən məşrutə hərəkatı barədə öz fikirlərini Əli bəy Hüseynzadə “Siyasəti-Fürusət” əsərində yazmışdı. O, əsərində məşrutə hərəkatının aleyhinə çıxan Mir Həşim və Şeyx Fəz-lullahın mükəmməl obrazını yaratmış, törətdikləri əməlləri bədii şəkildə ətraflı əks etdirmişdir.

1905-ci il 17 oktyabr manifesti ilə çar Rusiyası ərazisində demokratik azadlıqların elan edil-məsi müəyyən mənada molla-nəsrəddin və füyuzatçıların ideyalarını geniş planda yürütməyə şərait yaratdı. Demokratiya və azadlıq uğrunda mübarizə molla-nəsrəddinçilərin yaradıcılıq məqsədi ol-muşdur. Onlar ifadə azadlığı, bilgi azadlığı, insan və vətəndaş hüquqları, cəmiyyətdə gedən pro-seslərin demokratikləşdirilməsi ilə bağlı ideyaları ilk dəfə olaraq jurnal vasitəsilə ictimai həyata, bədii üsullarla ədəbiyyata gətirmişlər. Cəlil Məmmədquluzadə demokratiya və azadlıq uğrunda mübarizə aparmaq üçün təhsilə yiyələnməyin vacib olduğunu hər zaman əsərlərində, məqalə və felyetonlarında vurğulamışdır.

Bələ bir tarixi fürsətdən bacarıqla istifadə edən füyuzatçılar demokratiyaya milli tarixi yad-dışın həqiqətləri ilə uzlaşdırmağa çalışır, xalqın əxlaqi-mənəvi dəyərləri və ictimai-siyasi idəalları ilə əlaqələndirməyə səy göstərirdilər. Füyuzatçılardan tutduq bu mövzə Azərbaycanda demokratik ideyaların yayılmasına, inkişaf etdirilməsinə, milli demokratiyanın gücləndirilməsinə səbəb oldu.

“Molla Nəsrəddin” əsl xalq jurnalı idi, bütün jurnallarda çap etdiyi əsərlərin ümumi ruhuna, dil və üslubunun sadəliyinə, aydınlığına görə də xalqiliyin gözəl nümunəsi idi. Bundan əlavə, jurnal təkcə mənsub olduğu xalqın şifahi söz sənəti ilə deyil, həm də klassik yazılı ədəbiyyatı ilə, qa-baqçıl rus və dünya ədəbiyyatı, mədəniyyəti ilə sıx bağlı idi. Cəlil Məmmədquluzadə “Molla Nəsrəddin” jurnalının redaktoru olduğu bir vaxtdan (1906-1931) Qoqolun, Tolstoyun, Turgeneyin, Qorkinin, Uşinskinin, Pisarevin və bir sıra başqa görkəmli mütəfəkkirlərin yaradıcılığına nəzər salmış və onların adlarını, əsərlərini felyetonlarında, məqalələrində azərbaycanlı oxuculara tanıt-mağa da nail olmuşdur.

Molla-nəsrəddinçilər yalnız dünya klassiklərinə deyil, həmçinin Azərbaycan klassiklərinə də müricət etmişlər. Onlar Azərbaycan klassik poeziyasındakı vətəndaşlıq motivlərindən və satira ünsürlərindən novatorcasına bəhrələnmişlər. “Çalış öz xalqının işinə yara”, – deyən N.Gəncəvini yaradıcılığında vətənpərvərlik və mübarizlik ruhu, ədalətə çağırış meyilləri XX əsrin əvvəlləri-nin zəruri mətləblərinin ifadə etməkdə molla-nəsrəddinçi sənətkarların komayına gəlmişdir. Lirik poeziyanın dahi yaradıcılığında olan Füzulinin bədii irsi satirik şeirin təkamül və inkişafına ciddi tökən vermişdir. “Molla Nəsrəddin” jurnalının ədiblərindən C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Nəzmi, Ə.Qəmçusar, M.Sabitin və başqaları Füzuli irsini araşdırmış və ondan bəhrələnmişlər.

“Füyuzat” jurnalının banisi Əli bəy Hüseynzadə fəlsəfi, ictimai, ədəbi fikirlərini təmali, köklü, sanballı çatdırmaq, məqsədinin bəşəriyyətin qabaqçıl taləkkur qaynaqlarına söykəndiyini daha əyani açıqlamaq üçün dünya klassikasına, onların ən görkəmli nümayəndələrinə əsaslanırdı. Dünyanın fəlsəfi, elmi, ədəbi fikrinin klassiklərinə əsaslanarkən ədib sadəcə adlarını çəkiş kəçirmir, həmçinin klassiklərin əsərlərindəki dərin mənanı, mətləbləri dərk etməyə və nəticə götürməyə ça-ğırır.

Görkəmli alim Ə.B.Hüseynzadə dünya ədəbiyyatı klassiklərini hər zaman bir-biri ilə müqay-iyə edir və klassiklərə xas olan ümumi cəhətləri ön plana çəkirdi. O, demək olar ki, bir çox klas-sikləri Tolstoy ilə müqayisə etmişdir. “Füyuzat”ın ilk nömrəsində Ə.B.Hüseynzadənin “Tolstoy nədir?” başlıq məqaləsi dərc olunur. Ədib “Sadəcə Rusiyanın deyil, bəlkə bütün cəhətin ən böyük ud-bənsindən biri” hesab ediyi, “keçmiş əsrlərdə və sair məmləkətlərdə Şekspirin, Hotenin, Russonun, Viktor Hüqonun ədəbiyyatda qədr və qiymətləri nə isə Tolstoyun da zəmənməzində, Rusiya ölkəsində əhəmiyyəti odur” [8, s.12] kimi sərrast məntiqliq mənalıdır. Ədibin əsərlərində dirin təhlillər ver-məkdə də başlıca vürğusu Azərbaycan mədəniyyəti və ədəbiyyatı, bunların tərəqqisi arzusudur.

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan siyasi-ictimai fikri xarici istilalar və təbli-ğatlar nəticəsində öz milli məniyini itirmək təhlükəsi ilə üz-üzə dayanmışdır. Xalq milli kökə qay-tarmaq, onu fanatizm bəlsindən xilas etmək və müasir dünyanın nailiyyətləri ilə zənginləşdirmək bir milli ideal kimi qarşıda dururdu. Bu idealları nəticəsi olaraq siyasi-ictimai fikrində “Türkləş-mək, islamlaşmaq, müasirləşmək” devizi ilə böyük bir mübarizə cəbhəsi fəaliyyət göstərməyə baş-lamışdı [4, s.194]. Məlumdur ki, bu devizi bir konsepsiya şəklində Azərbaycan ədəbi-ictimai fikri-nə böyük filosof və ədib Əli bəy Hüseynzadə gətirmişdir. “Füyuzat”da “Bizə fəda lazımdır! Türk hissiyyəti, islam etiqadı, Avropa (müasir) qiyafəli fəda!” yazan Əli bəyin bu uzaqgörən çağırışı tarixin müxtəlif dövrlərində hərbi və ideoloji təzyiqlərə məruz qalan xalqımız, eləcə də türk düm-nyası üçün bir nicat yolu, qurtuluş düsturu idi. Ə.Hüseynzadə şərafli ömrünün türk millətini, o cüm-lədən Azərbaycan xalqının milli oyanış və özünüdərkinə, istiqlal mücadiləsinə, maarif və mədə-niyyətin yüksəlişinə, milli dövlətçiliyin formalaşdırılmasına həsr etməyi özünə şərf bilirdi. O, “Füyuzat” jurnalının səhifələrində türk dilininin quruluşu, keçməsi, bu günün, gələcəyi, xarakterik xüsusiyyətləri, dünya mədəniyyətində yeri, etnoqenezi və sair məsələləri daim işıqlandırır. La-kin, “Türkləşmək, islamlaşmaq, müasirləşmək” devizi altında yalnız füyuzatçılar deyil, molla-nəsrəddinçilərdə çalışmışlar. Təsədufi deyil ki, Cəlil Məmmədquluzadə “Molla Nəsrəddin” jurnalının ilk sayında məhz Azərbaycan xalqına: “Sizi deyib gəlmişəm, ey mənim müsəlman qardaşlarım,

ey mənim türk qardaşların, sizinlə türkün ana dilində danışacağam” sözləri ilə müraciət edirdi. Həmçinin “Bizim obrazovannılar” adlı felyetonunda onun - “mənim bir rəfiqim var, özü də müsəlmandır amma mənə görəndə rus dilindən savayı özgə dildə danışmaz”, – sözləri ilə müraciət etməsi əslində milli mənafeini itirmiş azərbaycanlı müasirinə türkçülük yolunu başa salırdı [4, s.194].

XX əsrin əvvəllərində ayrı-ayrı yazıçıların əsərlərində və mətbuatda islam dini barədə müxtəlif fikirlər səslənmişdi. Həmin dövrlərdə türkçülüyn gələcəyi üçün cəhəlat və dini təəssüb ən böyük fəlakətlərdən biri idi. Ona görə də füyuzatçılar öz yazıları və təsirli çıxışları ilə dini təəssübün, sünni-şia çəkişmələrinin aradan qalxmasında və xalqın mədəni səviyyəsinin yüksəlməsində mühüm rol oynadılar. Onlar digər müasirləri kimi din və ruhaniyyət adamlarının azadlıq uğrunda mübarizəsinə haqq qazandırır, onların geniş ictimai nüfuzundan istifadə etməyi məsləhət bilirdilər. Füyuzatçılar eyni zamanda dini dövlətin siyasi hakimiyyətinə təbə tutan axund, molla və başqa ruhaniləri tənqid hədəfi seçir, belə tiplərin ifşasına qabırçılar.

“Molla Nəsrəddin” jurnalının banisi Cəlil Məmmədquluzadə də həmçinin islam dini barədə öz düşüncələrini məqalə və felyetonlarında bildirirdi. Ədib bütün yaradıcılığı boyu din və cəmiyyət problemi ilə məşğul olsa da, əslində islam dininin əleyhinə deyil, bu dini hörmətdən salanlara qarşı mübarizə aparmışdır. Mirzə Cəlil yazdığı felyetonların birində islam dininə olan münasibətini daha açıq şəkildə bildirərək yazırdı: “Molla Nəsrəddinin məqsədi nə dinə sataşmaqdır, nə də təzə bir məzhəb icad etməkdir. Molla Nəsrəddinin qəsdı vəhşi adətlərin ortadan götürülməyi yolunda çalışmaqdır” [5, s.512].

“Molla Nəsrəddin” və “Füyuzat” jurnallarının ən böyük qayələrindən biri “müasirləşmək” idi. Bu mətbuat orqanları düşündürdü ki, müasirləşmənin ən birinci yolu cəhəlatdan qurtulmaqdır. Əli bəy Hüseynzadə XX əsr “elm və bilik əsri” hesab edir, millətimizin elmlə, maariflə, təhsillə, inkişaf edəcəyinə inanır. C.Məmmədquluzadə isə “müasirləşmək” adı altında milli tarixi kökdən uzaqlaşmış yad sivilizasiyaların və mədəniyyətlərin təsiri altına düşmək meyillərini həmişə pisləyirdi. Xalqı öz milli kökü üzərində ucalmağı, yad ideoloji təsirlərə uymamağı müasirləşmənin başlıca keyfiyyəti hesab edirdi.

Nəticə / Conclusion

Məqalədən də görüldüyü kimi, özündən sonra ədəbi məktəb yarada bilən bu iki mətbuat orqanının ideal və amalları arasında oxşar, ortaq dəyərlər həddindən artıq çoxdur. Hər ikisinin məqsədi xalqını cəhəlatdən, savadsızlıqdan uzaqlaşdırmaq, öz azadlıqları uğrunda mübarizəyə yönəltmək və hüquqlarını bilən demokratik bir cəmiyyət yaratmaq idi.

Ədəbiyyat / References

1. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Az.Fan nəşriyyatı, Bakı, 1944.
2. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, II cild. Bakı, 1960.
3. Böyük ədib və mütəfəkkir Əli bəy Hüseynzadə. Bakı, Elm, 2015.
4. Cəlil Məmmədquluzadə 150 il. Bakı, Ecoprint, 2019.
5. Cəlil Məmmədquluzadə əsərləri, 4 cildə, II c. (tərtib edən: İsa Həbibbəyli). Bakı, Öndər, 2004.
6. Cəlil Məmmədquluzadə əsərləri 4 cildə, IV c. , Bakı, Öndər, 2004.
7. Cəlil Məmmədquluzadə: taleyi və sənəti. Bakı, Elm və təhsil, 2010. Tərtib edən İsa Həbibbəyli.
8. “Füyuzat” jurnalı, 1906, №1.
9. Hüseynov Firudin “Molla Nəsrəddin” və mollanəsrəddinçilər”. Bakı, Yazıçı, 1986.
10. “Molla Nəsrəddin” jurnalı, 1908, № 47.
11. Həbibbəyli İ.Ə. Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri. Bakı, Azər nəşr, 1997.
12. İsa Həbibbəyli. Ədəbi şəxsiyyət və zaman. Bakı, Elm və təhsil, 2017.

Общие ценности и различие взглядов художественной школы “Молла Насреддин” и “Фюзат”

Шабан Асадзе

Институт литературы имени Низами Гянджеви, НАНА, Азербайджан.
E-mail: esedzade1990@inbox.ru

Резюме. В многовековой истории литературно-общественной мысли Азербайджана на основе прессы создались две могучие литературные школы: “Молла Насреддин” и “Фюзат”. Во-первых, журналы “Молла Насреддин” и “Фюзат”, каждый своего направления, являлись вершиной национально-демократической прессы Азербайджана. Хотя цель и идеи двух журналов были едины, они различались по средствам стилиевой, языковой и литературной специфики. По мнению большинства наших исследователей, во взглядах на жизнь, в мышлении основоположников обеих литературных школ Мирзы Джалила и Али бека Гусейнзаде имелись большие различия в соответствии с требованиями политического режима. В действительности же в общности их взглядов наблюдается главным образом не столько схожесть, но и единомыслие.

При исследовании журналов “Молла Насреддин” и “Фюзат” использовался сравнительно-аналитический метод и последовательное соблюдение принципа историзма.

Ключевые слова: пресса, реализм, романтизм, схожесть, различие, туркизация